

KAZIMIERZ NIEZNAŃSKI

Wybiórczość pokarmowa jeleniowatych i dzików w przyleśnych uprawach rolnych

Wstęp

Problem szkód wyrządzanych przez zwierzynę w przyleśnych uprawach rolnych wzbudza wiele kontrowersji i emocji. Nabiera on klarownego wyrazu obecnie, kiedy szkody w rolnictwie szacują koła łowieckie.

Dotychczas w kraju ukazało się niewiele prac dotyczących preferencji pokarmowych zwierząt łownych, w tym głównie dzików w odniesieniu do upraw rolnych (1, 2, 3, 4, 7). Wyniki badań cytowanych autorów są dość rozbieżne. Niszczenie upraw rolnych przez zwierzynę jest poważnym problemem dla wielu rolników. Z drugiej strony, wśród niektórych grup myśliwych panuje przekonanie, że rolnicy specjalnie zakładają w pobliżu kompleksów leśnych atrakcyjne uprawy, by czerpać dochody z odszkodowań łowieckich.

Celem tej pracy było zweryfikowanie na wybranym terenie faktycznej wybiórczości pokarmowej zwierzyny w przyleśnych uprawach rolnych.

Metodyka

Jako teren badań wybrano gminę Dukla, gdzie problem szkód łowieckich jest dotkliwie odczuwany przez rolników. Teren obszaru gminy Dukla (pow. uprawna ok. 6 tys. ha) można uznać za wiarygodny dla uogólnień wyników analiz protokołów szacunku szkód dla badanego regionu krośnieńskiego. Łącznie oszacowano na terenie gminy Dukla w 1985 r. 708 protokołów szkód, w tym odszkodowania były przyznane za 698, natomiast w 6 przypadkach odszkodowań nie wypłacono ponieważ ich wartość była niższa od 200 złotych (w myśl ustawy, nie płaci się szkód poniżej 200 zł), a w czterech przypadkach odszkodowań nie wypłacono, gdyż sprawcą szkód były sarny, które nie są ujęte ustawowym zakresem odpowiedzialności za szkody łowieckie (Ustawa z 1956 r.). W tym opracowaniu przeanalizowano wszystkie protokoły szacunku szkód za wyjątkiem trzech

dotyczących szkód wyrządzanych przez sarny (dla tych 3 przypadków nie wyliczono kwoty, a jedynie podano procent uszkodzenia i powierzchnię zredukowaną uszkodzonych upraw).

W analizach nie brano pod uwagę powierzchni zredukowanej uszkodzonych upraw, gdyż występują rażące braki korelacji pomiędzy wartością strat a powierzchnią zredukowaną w poszczególnych obwodach łowieckich, także w makroskali, co wynika z wcześniejszych badań autora (5,6). Odmienne poglądy reprezentują inni autorzy, którzy za podstawę wielkości szkód przyjmują powierzchnię zredukowaną (przeliczenie na 100% zniszczenia powierzchni) (2). W moim przekonaniu, powierzchnia zredukowana służyć może jedynie do uproszczonego zobrazowania wielkości strat plonów. Natomiast rzeczywistym miernikiem strat w rolnictwie wyrządzanych przez zwierzynę jest wartościowe wyliczenie szkód.

Głównym sprawcą szkód w przyleśnych uprawach rolnych jest dzik i dlatego często pomija się inną zwierzynę. Rolnicy szkody te nazywają po prostu szkodami "dziczymi".

Udział poszczególnych gatunków zwierzyny w wyrządzanych szkodach

Wśród szkód wyrządzanych przez dziki dominowały straty wyrządzane w uprawach pszenicy i ziemniaków. W pszenicy zarejestrowano 186 "szkód"* na łączną wartość 899 tys. zł według cen z 1985 r.**. W uprawach ziemniaków dziki wyrządziły 244 szkody o wartości 808 tys. zł. Znacznie mniejszą wybiórczością pokarmową u dzików cieszyły się uprawy owsa i jęczmienia (po 21 szkód); wartość ich strat wynosiła odpowiednio — 83 i 55 tys. zł. Nieznacznie mniejsze straty wyrządziły dziki na łąkach i w uprawach żyta; szkody te wynosiły odpowiednio 17 i 18, i przedstawiały wartość 77 i 53 tys. zł. Sporadycznie szkody wyrządziły dziki w innych uprawach: burakach (5 szkód o wartości 4 tys. zł); mieszkankach jęczmienno-owsianych (2 szkody o wartości 4 tys. zł) oraz 1 szkodę w koniczynie (3 tys. zł). Łącznie wartość strat w rolnictwie spowodowanych przez dziki w 1985 r. w gminie Dukla wynosiła 1986 tys. zł, co w przeliczeniu na żyto wynosi 1135 q.

Drugim sprawcą szkód pod względem ich wartości były jelenie. Zwierzyna ta wykazuje wyraźne upodobanie do żerowania w burakach: zanotowano szkody na 50 uprawach (50 protokołów) na łączną wartość 104 tys. zł. Rozmieszczenie liczby protokołów określanych w opisie liczbą "szkód" w innych rodzajach upraw rolnych przedstawiało się następująco (w nawiasach podano oszacowaną wartość strat w tys. zł, według cen z 1985 r.); pszenica — 20 (135 tys.), jęczmień — 6 (39 tys.), żyto — 3 (5 tys.), bobik — 2 (8 tys.), koniczyna 2 (8 tys.), owies — 2 (10 tys.), kukurydza — 2 (4 tys.), kapusta — 1 (8 tys.), len — 1 (5 tys.). W sumie jelenie wyrządziły 89 szkód, na łączną wartość 326 tys. zł co w przeliczeniu na żyto wynosi 186 q. Nieznaczna ilość szkód (4 protokoły) wyrządziły sarny: 1 w pszenicy na wartość 82 tys. zł (47 q żyta), a ponadto mniejsze szkody w uprawach bobiku, lnu i rzepaku.

---

* "186 szkód" oznacza, iż tyle było zgłoszeń rolników, na podstawie których dokonano oszacowania szkód i ich wartości oraz wypłacono odszkodowania.

** Dotyczy całości opracowania.

Ogółem na terenie gminy Dukła w 1985 r. udział zwierzyny w powstałych na przyleśnych uprawach szkodach był następujący: dzik – 82,93%, jelen – 13,63% i sarna 3,44%. Z badań innych autorów wynika, że również w innych regionach kraju dziki są głównymi sprawcami szkód w polu (2, 4, 7). Na przykład, z badań przeprowadzonych w regionie lubelskim wynika, że udział dzików w szkodach wyrządzanych przez zwierzynę grubą wynosił od 83,8% (3) do 89,9% (1).

Udział kilku gatunków zwierzyny w żerowaniu na jednej powierzchni

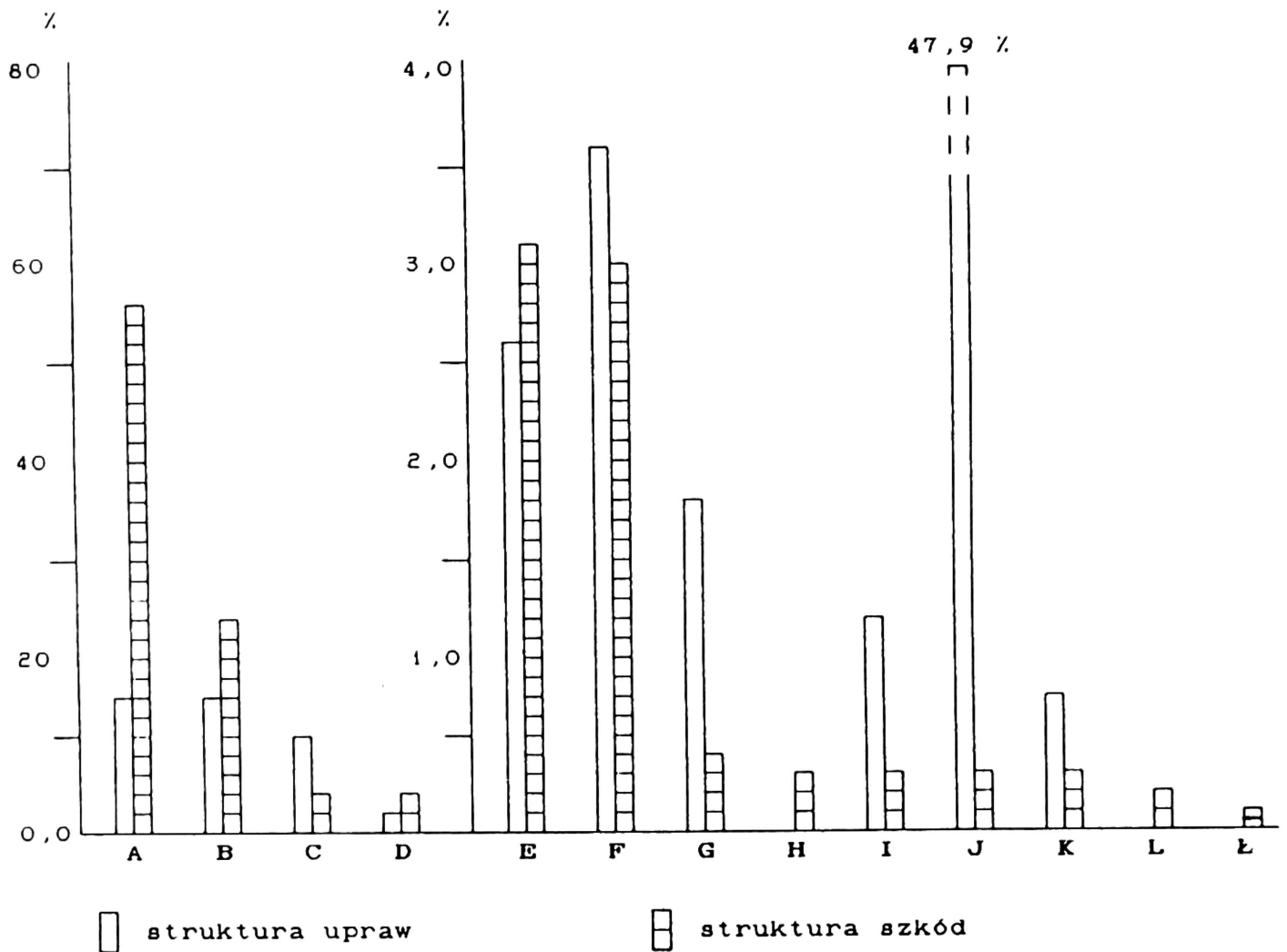
Niewiele było przypadków uszkodzenia uprawy przez dwa gatunki zwierzyny, to znaczy dziki i jelenie. Przypadki takie najczęściej dotyczyły pszenicy, w której obydwie te gatunki wyrządziły wspólnie 57 szkód, o wartości 827 tys. zł. Liczba szkód oraz wartość strat (w tys. zł) wyrządzonych wspólnie przez dziki i jelenie w poszczególnych rodzajach upraw przedstawiała się następująco: jęczmień – 9 (73 tys. zł), owies – 14 (69 tys.), żyto – 13 (45 tys.), groch – 1 (12 tys.), mieszanka – 2 (7 tys.), marchew – 1 (7 tys.), len – 1 (5 tys.), buraki – 2 (4 tys.). Wspólnie dziki i jelenie wyrządziły 100 szkód w uprawach rolnych na łączną wartość 1049 tys. zł, co w przeliczeniu na żyto wynosi 599 q.

Dyskusja

Po zestawieniu strat wartościowych wyrządzanych przez dziki, jelenie, sarny oraz wspólnie przez dziki i jelenie w plonach rolnych, procentowy udział szkód w poszczególnych uprawach przedstawiono na rycinie, naniesiono także procentową strukturę upraw na terenie gminy Dukła w 1985 r. Z analizy wykresu wynika, że procentowy rozmiar szkód w odniesieniu do struktury upraw jest najwyższy dla pszenicy. Natomiast występują nieznaczne różnice w odniesieniu do pozostałych upraw za wyjątkiem koniczyny, która była zniszczona w znikomym rozmiarze w stosunku do powierzchni zasiewów. W celu zobrazowania intensywności występowania uszkodzeń w uprawach rolnych dokonano ich podziału na 4 stopnie: do 25%, 26–50%, 51–75 i 76–100%, określając je kolejno szkodami: małymi, średnimi, dużymi i totalnymi. Dla przedziałów do 25% i 26–50% dokonano tylko zestawienia ilości i wartości szkód oraz wyliczono średnią wartość jednej szkody.

W przedziale do 25% zwierzyna wyrządziła 106 szkód na łączną wartość 377 tys. zł, a średnia wartość jednej szkody wyniosła około 3,6 tys. zł. W przedziale od 26–50% wystąpiło 250 szkód na wartość 1190 tys. zł, średnia wartość 1 szkody wyniosła około 4,8 tys. zł. Szkody duże i totalne przeanalizowano szczegółowo, gdyż dotyczą one plonów rolnych najbardziej atrakcyjnych dla zwierzyny, a tym samym najbardziej narażonych na uszkodzenia. Wśród szkód dużych, najatrakcyjniejsza dla zwierzyny była pszenica, w której oszacowano 52 szkody na łączną wartość 397 tys. zł. Na drugim miejscu znalazły się ziemniaki, w których zwierzyna uszkodziła 83 uprawy na łączną wartość 307 tys. zł. W znacznie mniejszym stopniu uszkadzane były następujące uprawy: łąki (11 szkód – 31 tys. zł), buraki (9 szkód – 5 tys. zł), żyto (6 szkód – 22 tys. zł), owies (5 szkód – 20 tys. zł). Pozostałe szkody dotyczyły: koniczyny – 3 (11 tys. zł), jęczmienia – 2 (14 tys. zł), kukurydzy – 1 (1 tys. zł). Średnia wartość 1 szkody wyniosła 6 tys. zł (3 q żyta). Najbardziej niszczoną uprawą (szkody totalne) była pszenica, w której powstało 70

	(1)	(2)
A - pszenica	14,0 %	56,0 %
B - ziemniaki	14,7 %	24,0 %
C - jęczmień	9,6 %	4,9 %
D - owies	3,0 %	4,7 %
E - buraki	2,6 %	3,2 %
F - żyto	3,7 %	2,9 %
G - warzywa gruntowe	1,8 %	0,4 %
H - groch	0,0 %	0,3 %
I - mieszanka	1,2 %	0,3 %
J - koniczyna	47,9 %	0,3 %
K - len	0,7 %	0,3 %
L - bobik	0,0 %	0,2 %
Ł - kukurydza	0,0 %	0,1 %

RYC. Procentowa struktura upraw (1) i szkód łowieckich (2)

szkód na łączną wartość 648 tys. zł (370 q żyta). Najbardziej niszczoną uprawą (szkody totalne) była pszenica, w której powstało 70 szkód na łączną wartość 648 tys. zł (370 q żyta). Pozostałe uprawy zostały zniszczone totalnie, czyli w przedziale 76–100% to: owies – 13 szkód (81 tys. zł), buraki – 15 (46 tys.), żyto – 5 (17 tys.), groch – 1 (12 tys.), jęczmień – 1 (9 tys.), łąka – 2 (9 tys.), marchew – 1 (7 tys.) len – 1 (5 tys.), kukurydza – 1 (3 tys.), mieszanka zbożowa – 1 (2 tys.), bobik – 1 (2 tys.). Średnia

wartość jednej szkody totalnej (76–100%) wyniosła 5 tys. zł. Przeciętna wartość jednej szkody wyliczona ze wszystkich 705 szkód wyniosła również około 5 tys. zł, co stanowi równowartość 2,80 kwintala żyta. Przypadki upraw, które mogłyby być zakwalifikowane do upraw tendencyjnie zakładanych pod lasem przez rolników w celu uzyskania odszkodowań łowieckich, wystąpiły tylko jednostkowo, zaś wartość wypłaconych odszkodowań była nieznaczna.

Z przeglądu piśmiennictwa wynika, że autorzy prac najczęściej minimalizują problem szkód łowieckich w polu oraz wielkość ponoszonych z tego powodu strat. Z przeprowadzonej analizy materiałów źródłowych na przykładzie gminy Dukła, przedstawionej w tym artykule wynika, że skala problemu jest poważna, nawet jeśli weźmie się pod uwagę tylko aspekty ekonomiczne; oszacowana bowiem wielkość strat wynosiła w 1985 r. 3470 tys. zł, co równało się wartości 1983 q żyta. Biorąc pod uwagę obliczoną średnią wydajność żyta na terenie gminy Dukła wynoszącą około 22 kwintale z 1 ha wyliczono, że zwierzyna zniszczyła około 90,14 ha powierzchni zredukowanej żyta. Odnosząc to do powierzchni zasiewów żyta wynoszących 232 ha i ogólnej powierzchni zasiewów na terenie gminy Dukła w 1985 r. wynoszącej 6301 ha, wskaźniki procentowe wynosiły odpowiednio: 38,8% i 1,4%. Zniszczenie zatem 38,8% upraw podstawowego gatunku spośród upraw zbożowych jest sprawą niebagatelną z wielu względów (ekonomicznych, moralnych, społecznych). Skala problemu przedstawiana w publikacjach innych autorów (2, 3, 4) wyrażana jest procentowym udziałem szkód w odniesieniu do ogólnej powierzchni upraw i jest zasadniczo niewielka. Jeśli natomiast rozmiar faktyczny szkód odniesie się do jednego rodzaju zboża, to problem jest bardzo istotny szczególnie dlatego, że występujące szkody nie są przecież równomiernie rozproszone na całym areale gruntów, lecz są one skupione w przyleśnych uprawach rolnych.

Wnioski

Na podstawie przeprowadzonych analiz protokołów szacunku szkód oraz własnych prac studyjnych i doświadczalnych nasunęły mi się następujące wnioski:

- Zgodnie z zasadą sprawiedliwości społecznej i odpowiedzialności prawnej, każda wyrządzona i zgłoszona przez rolnika szkoda powinna być naprawiona. Stosowanie granicy poniżej której nie wypłaca się odszkodowań jest sprzeczne z taką zasadą.
- Zakresem odszkodowań należy objąć wszystkie gatunki zwierzyny, w tym również i sarny.
- Właściwym kryterium wyliczania rozmiaru szkód łowieckich jest wartość zniszczonych plonów.
- Obliczanie strat plonów spowodowanych przez zwierzynę, w odniesieniu do ogólnej powierzchni zasiewów nie obrazuje skali problemu.
- Właściwsze jest przedstawienie rozmiaru szkód łowieckich w odniesieniu do jednego rodzaju upraw, np. żyta.

- Przy obecnej nadprodukcji rolnictwa należałoby rozważyć celowość zrezygnowania z części produkcji rolnej na uprawach przyleśnych z przeznaczeniem na poletka łowieckie.
- Tendencyjne zakładanie pod lasem atrakcyjnych dla zwierzyny upraw rolnych występuje incydentalnie i stosowanie takich praktyk nie może być przypisywane ogółowi rolników w Polsce.

Literatura

1. **Dziuba M.:** Charakterystyka szkód wyrządzanych w uprawach polowych i sposoby ich ograniczania na terenie OHZ Gierłoż. Maszynopis. AR-Lublin, 1979.
2. **Drozd L.:** Szkody wyrządzane przez dziki w uprawach polowych w makroregionie środkowowschodniej Polski. Annals UMCS Lublin, 1988.
3. **Krupka J., Drozd L.:** Charakterystyka szkód w uprawach polowych wyrządzanych przez zwierzynę grubą w województwie zamojskim. Łowiec Polski, nr 5, 1980.
4. **Krupka J., Drozd L.:** Szkody w uprawach polowych wyrządzane przez zwierzynę grubą na terenie woj. lubelskiego. Łowiec Polski, nr 7, 1980.
5. **Nieznański K.:** Ekonomiczne aspekty gospodarki łowieckiej w przyleśnych uprawach rolnych (na przykładzie woj. krośnieńskiego). Sylwan, nr 5, 1985.
6. **Nieznański K.:** Szkody łowieckie w rolnictwie (na przykładzie województwa krośnieńskiego). Maszynopis. SGPiS Warszawa, 1983.
7. **Tomek A., Kubacki T.:** Wybiórczość pokarmowa u dzika w odniesieniu do odmian ziemniaka. Zeszyty Naukowe AR Kraków, Leśnictwo 164, 13, 1982.